

УДК 364.22:316.324.5:001.8 (477)
JEL: B41; Q10; Q11; Q18
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2026-3-216-229>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ БІДНОСТІ В АГРАРНОМУ СОЦІУМІ УКРАЇНИ

©2026 КРИЧКОВСЬКИЙ В. Ю.

УДК 364.22:316.324.5:001.8 (477)
JEL: B41; Q10; Q11; Q18

Кричковський В. Ю. Методологічні проблеми дослідження бідності в аграрному соціумі України

У статті представлено результати аналізування такого явища, як бідність, в українському селі. Мета – розробити методичний підхід і визначити інструменти цільового впливу, на основі чого може бути побудована економічна модель мінімізації бідності. Авторський підхід передбачає, що на основі шкали майнової диференціації формується трирівнева стратифікація економічних агентів за критерієм економічної активності (з градацією на пролетаріат, економічно активних агентів та підприємців). При цьому рівень майнового забезпечення в більшості випадків виступає похідною від обраної агентом моделі економічної поведінки. Запропоновано власну методику оцінювання «соціоекономічного статусу сільського жителя», що базується на характеристиках майна, стані будівлі та господарства як візуально доступної інформації. Оцінювання здійснюється щодо частки дворів, де формуються зони майнового стану та тріада економічної активності. Методологія визначає природні рівні бідності двох порядків, зумовлені соціально-фізіологічними та поведінковими дисфункціями. Акцентовано увагу на деструктивній функціональності «економічного песимізму» щодо поведінки агентів. Обґрунтовано роль лібертаріанського соціального контракту та патронату підприємств, спрямованого на залучення проблемних груп до економічної активності.

Ключові слова: аграрний соціум; бідність; методологія та методи оцінювання бідності; подолання бідності; мотиваційні моделі.

Рис.: 5. **Бібл.:** 35.

Кричковський Вадим Юрійович – доктор філософії, старший викладач кафедри рослинництва та садівництва, Вінницький національний аграрний університет (вул. Сонячна, 3, Вінниця, 21008, Україна)

E-mail: 2112kv@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4415-0708>

UDC 364.22:316.324.5:001.8 (477)
JEL: B41; Q10; Q11; Q18

Krychkovskiy V. Yu. The Methodological Problems of Studying Poverty in the Agrarian Community of Ukraine

The article presents the results of analyzing the phenomenon of poverty in the Ukrainian village. The aim is to develop a methodological approach and identify tools for targeted impact, on the basis of which an economic model for poverty minimization can be built. The author's approach assumes that a three-level stratification of economic agents is formed based on a property differentiation scale according to the criterion of economic activity (with a gradation into proletariat, economically active agents, and entrepreneurs). At this, the level of property security in most cases acts as a derivative of the economic behavior model chosen by the agent. A proprietary methodology for assessing the «socioeconomic status of a rural resident» is proposed, based on characteristics of property, the condition of buildings, and farms as visually accessible information. The assessment is carried out regarding the share of households where zones of property status and the triad of economic activity are formed. The methodology defines the natural levels of poverty of two orders, caused by socio-physiological and behavioral dysfunctions. Attention is focused on the destructive functionality of «economic pessimism» regarding the behavior of agents. The role of the libertarian social contract and corporate patronage, aimed at involving problematic groups in economic activity, is substantiated.

Keywords: agrarian society; poverty; methodology and methods of poverty assessment; overcoming poverty; motivational models.

Fig.: 5. **Bibl.:** 35.

Krychkovskiy Vadym Yu. – PhD, Senior Lecturer of the Department of Plant Breeding and Horticulture, Vinnytsia National Agrarian University (3 Soniachna Str., Vinnytsia, 21008, Ukraine)

E-mail: 2112kv@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4415-0708>

Сучасний аграрний соціум України формується в умовах тривалої інституційної нестабільності, зумовленої сукупним впливом історичних катастроф, трансформаційних шоків та непослідовної соціально-економічної політики. Протягом останніх півтора століття сільські території неодноразово зазнавали радикальних змін моделей господарювання, форм власності та систем соціального забезпечення, що істотно вплинуло на структуру економічної поведінки сільського

населення. У результаті бідність в українському селі набула не лише матеріального, а й інституційного та поведінкового характеру, перетворившись на стійке масове явище.

У вітчизняній економічній науці проблема бідності традиційно розглядається крізь призму доходів, споживання або майнового забезпечення домогосподарств. Водночас такий підхід виявляється недостатнім для пояснення глибинних причин відтворення злиднів у сільській місце-

вості, оскільки ігнорує мотиваційні, психологічні та інституційні чинники, що визначають моделі економічної поведінки агентів. Як наслідок, численні державні програми боротьби з бідністю не є ефективними, а подекуди формують залежність від трансфертів, тим самим знижуючи економічну активність населення.

Особливої актуальності проблема набуває в контексті бажаних глобальних змін, у т. ч. трансформації суспільної свідомості за вектором переходу від державного протекціонізму до цінностей індивідуальної відповідальності, економічної свободи та підприємницької ініціативи. За таких умов виникає потреба у формуванні нової концепції соціального контракту між державою, бізнесом і сільськими громадами, яка б ґрунтувалася не на перерозподілі ресурсів, а на стимулюванні економічної активності та мотивації реципієнтних груп агентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема сільської бідності активно досліджувалася в Україні. Значну увагу привертає огляд цього питання на основі праць українських економістів-аграріїв початку ХХ століття, здійснений сучасними дослідниками [1]. Зокрема, у цих роботах підкреслювалося, що основною проблемою тодішнього українського села була відсутність можливості отримати землю та забезпечити власне житло.

Новий етап досліджень розпочався на початку 2000-х років, коли стало очевидним, що ринкові трансформації супроводжувалися масовим зростанням безробіття, злиднів та соціальної деградації аграрного середовища, тоді як державні механізми протидії цим дисфункціям були практично відсутні. Слід зазначити, що більшість наукових праць демонструють увагу до проблеми безробіття на селі, водночас акцентується необхідність пошуку шляхів її подолання через розвиток місцевих економік і реалізацію державних програм підтримки.

Типовими працями середини 2010-х років, присвяченими проблематиці аграрного соціуму, є роботи [2–11], у яких децентралізація розглядається як основний напрям і механізм вирішення зазначених проблем. Як відомо, в Україні останній процес децентралізації здійснювався на підставі державної доктрини та за умов жорсткого регуляторного контролю [12–14]. Тому стан сучасного аграрного соціуму слід оцінювати саме з урахуванням умов і наслідків реалізації цієї децентралізації.

Водночас у більш сучасних дослідженнях українських науковців, таких як: В. П. Рябоконт, Н. І. Патики, О. Г. Булавка, С. І. Белей, Д. В. Нагернюк, В. В. Готра та інших [15–20], акцентується увага на відсутності суттєвого прогресу у вирішенні

цього спектра проблем. Так, зазначені автори констатують, що протягом останніх 30 років соціально-економічна криза на селі лише посилювалася, що проявляється у скороченні рівня зайнятості, зростанні бідності та зниженні якості життя сільського населення. До факторів, що спричинили таку ситуацію, віднесено: тривалі кризові явища в сільській економіці, звуження ресурсної бази, нестачу висококваліфікованих кадрів; концентрацію господарської діяльності у приміських територіях, що обмежує розвиток периферійних регіонів; високий рівень соціально-економічної диференціації сільських територій; недостатній розвиток соціальної та інженерної інфраструктури на селі. На думку цих дослідників, підсумком зазначених процесів є посилення деструктивних демографічних тенденцій, руйнування сформованої системи розселення та деградація земельних ресурсів.

До оригінальних досліджень з даної проблематики, що містять науково значущі відомості, слід віднести праці [21–23], проте їхній внесок залишається скоріше епізодичним, породжуючи більше питань, ніж відповідей.

Глибинний аналіз причин і стану бідності в аграрному соціумі України, а також результати детальних польових досліджень, на нашу думку, представлені в сучасній літературі явно недостатньо. Дані щодо фактичного рівня бідності на селі, як правило, є лише приблизними або взагалі відсутні; причинно-наслідкові механізми бідності залишаються недостатньо розкритими, тоді як наслідки часто підмінюються зазначеними причинами. Відповідно, запропоновані в дослідженнях рекомендації переважно мають декларативний характер і характеризуються обмеженою практичною цінністю. Чого варто очікувати, зокрема, від загальної апеляції до ролі держави, яка присутня майже в усіх роботах?

Методологія, методи, об'єкти досліджень.

Авторську методологію було побудовано за лібертаріанськими принципами, згідно з якими подолання бідності можливе лише в моделях капіталістичного зростання. У процесі досліджень було враховано відомі методи та методики аналізування заявленої проблеми; водночас було запропоновано оригінальний методичний підхід до вивчення даного явища.

Метою статті є: 1) представити авторський підхід до методології та методики вивчення проблеми; 2) обґрунтувати можливість та інструментарій цільового впливу на бідність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що після здобуття незалежності Україна, не маючи сформованої ринкової економіки, пер-

шочергово оголосила про необхідність побудови соціально орієнтованої економіки. Це призвело до низки негативних наслідків, які автор визначає як ефекти «передчасно сформованої економічної системи». Фоном цього процесу стали явища «передчасно сформованого забезпеченого суспільства» [21], коли логіка інституційних змін у контексті радикальних і швидких економічних реформ полягала в запозиченні зовнішніх інститутів замість поступового накопичення власного інституційного капіталу.

Алгоритм накопичення такого інституційного капіталу (зокрема, процес його капіталізації) на вітчизняному просторі наразі залишається невідомим – імовірно, якби він існував, колишній СРСР міг би уникнути розпаду. Водночас факт, що імпорт інститутів у короткостроковій перспективі не продемонстрував чітко підтвердженої соціально-економічної ефективності в 1990-ті роки, спростувати важко. Це спричинило посилення або появу низки проблем, таких як корупція, тіньова економіка, політична нестабільність, занепад економіки та зростання безробіття.

Саме в цей період радикальних соціально-економічних змін на початку 1990-х років в Україні була задекларована суперечлива ідеологія соціально орієнтованої економіки, яка передбачала одночасно ринковий розвиток і забезпечення високого рівня соціального захисту. Така модель породила головний конфлікт між прагненням до високих соціальних стандартів, що передбачало значні витрати, та слабкою економікою на фоні недостатньо розвинених державних і ринкових інститутів. Усунути цей конфлікт не було можливості – жодна існуюча теорія не може окреслити реалістичний шлях його подолання. Унаслідок цього Україна отримала проблеми, що залишаються актуальними й досі. Конституційні положення, як видається, були розроблені людьми, недостатньо обізнаними з теорією бідності, оскільки реалізація трансферту благ за умов слабкої економіки та неефективного імпорту інститутів не може априорі забезпечити подолання бідності.

Ситуація потребує наукового пояснення. Одним із ключових чинників ми вважаємо методологічну проблему, зокрема *відсутність чітко сформованої ідеології соціальної політики, включно з політикою подолання бідності як у сільській місцевості, так і в Україні загалом*. Існує масове переконання, що етатистські підходи як в Україні, так і у світі не змогли ефективно подолати проблему бідності, що свідчить про методологічну невідповідність такого підходу. Під методологією в цьому контексті розуміється світогляд, який визначає, як оцінювати природу та наслідки

бідності, а також, виходячи з її природи, яким чином її слід подолати (один із власних варіантів такої методології буде представлено нижче).

Виникає також питання: *наскільки поширеною є бідність у сільській місцевості України?* На відміну від поширеної думки про глибоку бідність на сільських територіях, наведеної вище, в літературних джерелах відсутні будь-які кількісні чи навіть якісні оцінки цього явища, що виглядає дивним. Усталений стереотип про «злиденне українське село внаслідок ринкових реформ» продовжує доминувати й донині.

У рамках власного дослідження бідності в окремих сільських населених пунктах автор зіткнувся з низкою проблемних питань, що дозволило виділити другу ключову проблему – відсутність робочої методики оцінювання бідності як у цілому, так і стосовно конкретного населеного пункту як автономного об'єкта аналізу. Існує принципова різниця між вивченням бідності в загальному сенсі та її дослідженням у конкретному селі. Логіка аналізу – для чого він проводиться, з якою метою, які очікування передбачаються та які механізми впливу можуть бути застосовані – визначає, на нашу думку, зміст методики. Вимоги до такої методики включають забезпечення коректності результатів у короткі строки, мінімізацію витрат і отримання достовірної інформації в робочій формі, придатній для подальшого використання.

Логіка методики залежить від того, хто здійснює аналіз, тобто від центру ідентифікації проблеми. Основні варіанти таких алгоритмів дослідження є обмеженими: 1) з позиції підприємства лібертаріанського типу, що діє за правилами ринку (I); 2) з точки зору місцевої громади (II); 3) з позиції держави (III).

Акцент на цьому положенні є принциповим з кількох причин. По-перше, позиції громади та підприємства, будучи відмінними за своєю природою, відрізняються від уявної позиції держави (III) та є оригінальними самостійними підходами до аналізу. Ця різниця зумовлюється різними мотивами і, відповідно, цілями проведення аналізу, а також різними можливими механізмами впливу, які можуть бути застосовані та визнані раціональними (рис. 1).

Як показано на рис. 1, основні відмінності в підходах до ідентифікації бідності за трьома визначеними центрами аналізу можна пояснити таким чином:

1. Підприємство (I) не ставить за мету безпосереднє подолання бідності у громаді; громада розглядається як потенційний об'єкт співпраці. Відповідно, підприємство прагне організувати бізнес так, щоб максимально ефективно використо-

	Підприємство лібертаріанського типу (I)	Місцева громада (II)	Держава (III)
Мотиви (і цілі) аналізування	Максимізувати вигоди від ведення бізнесу в межах даної громади (з використанням ресурсів громади), де бідність є обмежуючим фактором щодо тренду зростання	Мінімізувати дисфункції, зумовлені наявністю бідності, а саме: обмеження бюджету громади та криміналітет	Мінімізувати політичні ризики, зумовлені бідністю, та забезпечити політичну лояльність на виборах маргінальних груп агентів
Механізми впливу	Партнерство з економічно активними агентами громади; використання трудових ресурсів агентів громади, у т. ч. з маргінальних груп	Спеціальні програми, спрямовані на підтримку маргінальних груп через перерозподіл бюджету громад	Спеціальні програми, спрямовані на підтримку маргінальних груп через перерозподіл державного бюджету
Типова задача аналізування (що саме аналізується)	Ресурси громади та бідність як потенційно обмежувальний ефективність фактор*	Стан бідності	
Ризики процесу	Невірно спланований проєкт за критерієм економічної ефективності	1. Корупція внаслідок залучення бюрократичних механізмів. 2. Небезпека використання бюджетних коштів у вигляді політичного лобіювання	

Рис. 1. Алгоритм формулювання завдання дослідження бідності в репрезентативному осередку аграрного соціуму

Примітка: * – теоретично можливий варіант, коли бідність може розглядатися як фактор підвищення ефективності бізнес-проєктів, наприклад через мінімізацію витрат на оплату праці в короткостроковій перспективі.

Джерело: авторська розробка.

увати ресурси громади – земельні, трудові, логістичні та інфраструктурні – з урахуванням функцій грошових і часових витрат. Доцільним є залучення до партнерства будь-яким способом маргіналізованих груп населення, асоційованих із демографічним сектором бідності, що приносить взаємні вигоди та економічну ефективність.

Непрямі обмеження, що виникають через наявність бідності, підприємство мінімізує в межах допустимих витрат; у разі неможливості досягнення ефективності додаткові зусилля не здійснюються. Таким чином, вплив підприємства на бідність носить опосередкований характер і реалізується через економічні та проєктні механізми, з урахуванням аналізу альтернативних бізнес-моделей та вибору найбільш ефективної. Ініціативи окремих співробітників підприємства, спрямовані на матеріальну підтримку бідних у громаді, відносяться до благодійності та виходять за межі цього алгоритму.

2. Громада (II) – місцева, через адміністрацію ОТГ – і **державна (III)** у своїй діяльності щодо протидії бідності фактично реалізують схожу модель регуляторних ініціатив. Через створення спеціальних програм відбувається перерозподіл податків із подальшим фінансуванням цих програм. Самі програми відображають суб'єктивне бачення обмеженої кількості осіб, а їх реалізація здійснюється через механізми регуляторної бюрократії, що в обох випадках супроводжується високими корупційними ризиками. Відомо, що процес децентралізації в Україні призвів до появи додаткової проблеми – корупції на рівні адміністрацій місцевих громад.

3. Перспективність алгоритмів впливу в будь-якому разі оцінюється як вища для громади (I), оскільки їх реалізація передбачає обов'язкову конкуренцію бізнес-проєктів, відсутність можливості корупційних зловживань і загальну ефективність управлінських рішень.

Представлені вище передумови дослідження бідності як системно завершеного процесу ідентифікації – включно з оцінюванням, прогнозуванням і моделюванням – дозволяють глибше зрозуміти сутність бажаної методики та її відмінності від відомих аналогів.

Найбільш поширені методики оцінювання бідності [24; 25 та ін.] передбачають наявність чітко визначених кількісних показників доходів респондентів, які під час інтерв'ю надають достовірну та повну інформацію про свої доходи та витрати, або ж спираються на існування інституційно формалізованих центрів, де така інформація накопичена. Проте застосування цих методик у нашому дослідженні виявилось малоінформативним з таких причин:

1) практична відсутність інформації про майновий стан населення, рівень безробіття, заробітні плати та зайнятість в адміністративних установах ОТГ і вищих рівнях. Таке джерело, хоча й заявлене як доступне, на даний момент не може бути використане, оскільки відповідні дані просто відсутні;

2) невдачі при проведенні інтерв'ю з жителями села щодо рівня та джерел доходів, витрат і загального матеріального забезпечення. У більшості випадків респонденти не надають таку інформацію та неохоче обговорюють матеріальний стан, що робить отримані дані ненадійними для аналізу.

Відсутність достовірної інформації в ОТГ (як і раніше в сільських радах) свідчить про глибоку культурну дисфункцію регіональної влади – вона фактично не визнає існування бідності як соціальної проблеми, а подолання цього явища не розглядається як управлінська мета. Яскравим підтвердженням цього є поширена відповідь на запитання «Як Ви охарактеризуєте безробіття у громаді?» – «У нас тут всі безробітні».

З іншого боку, проведені інтерв'ю щодо рівня доходів та способів життя сільських жителів, включно з тими, хто не має офіційного працевлаштування, здебільшого завершувалися емоційними констатаціями респондентів про негативне ставлення до держави, яка не надає достатньої або взагалі будь-якої матеріальної підтримки, а також про відповідальність держави за занепад села. Будь-які спроби оцінки доходів на основі фонового аналізу (наприклад, щодо доходів сусідів, знайомих або репрезентативного жителя села) давали явно спотворені результати. У наших дослідженнях такі джерела інформації також виявилися неповними та некоректними.

У зв'язку з цим було розроблено, апробовано та запропоновано авторську методику оцінювання «соціоекономічного статусу сільського жителя»

(наголошуємо на доцільності використання терміна «сільський житель», а не «селянин»). Методика передбачає комплексну оцінку: 1) майнового стану, включно з рівнем бідності; 2) статусу господаря (сільського жителя).

Ідея методики ґрунтується на безпосередньому зв'язку між майновим станом особи та станом її житлової будівлі й господарського двору, а також на використанні інформації, поширеної на побутовому рівні, що дозволяє робити обґрунтовані висновки щодо матеріального забезпечення. Зазначено, що жоден матеріально забезпечений житель не проживатиме в будинку з незадовільним станом; навпаки, навіть за обмежених ресурсів сільський житель прагнучиме підтримувати будівлю та двір у кращому стані. Важливо, що ця інформація доступна візуально, без потреби проведення інтерв'ю, що робить методику практично застосовною в польових умовах.

У межах запропонованої методики остаточні висновки доцільно формулювати не стосовно кількості осіб, а щодо частки будівель і господарських дворів у конкретному населеному пункті. Тобто кількість мешканців за певною адресою може бути проігнорована. Для цього визначаються умовні «зони» різного майнового стану у відсоткових значеннях.

Крім того, використовується інформація опосередкованого характеру, яка, що важливо, у більшості випадків є абсолютно доступною. До таких даних належать: походження господаря, його основна діяльність, непрямі оцінки майнового стану, час і спосіб зведення або придбання житла, наявність автомобіля, техніки та інших матеріальних ресурсів. Ці показники дозволяють додатково підтвердити рівень соціоекономічного статусу сільського жителя.

Слід зауважити, що досвід проведення таких досліджень показав необхідність збору інформації щонайменше двома автономними дослідниками, оскільки в окремих випадках можливий ефект суб'єктивізму, наприклад при оцінюванні стану будинку та господарського двору.

Водночас у процесі проведення подібних досліджень досить легко одночасно зібрати інформацію про ресурсні резерви громади, такі як невикористовувані земельні ділянки, будівлі, що не експлуатуються, та інші подібні об'єкти, що може слугувати додатковою базою для оцінки потенціалу місцевої економіки.

Нарешті, усі зібрані дані можуть бути інтегровані у шкалу індикаторів та критеріїв, яка слугує основою для коректного оцінювання як рівня бідності, так і соціоекономічного статусу сільського жителя. Математично такий підхід відповідає

принципам «нечіткої логіки» (або «неформальної логіки» [26]), коли кінцевий показник оцінювання – наприклад, ранг статусу – визначається сумарним співвідношенням усіх проміжних показників. При цьому жоден окремих показник сам по собі не дає повної та об'єктивної оцінки, а остаточний результат формується на основі різних комбінацій проміжних значень.

Таким чином, методика передбачає використання двох основних характеристик: 1) *майновий критерій* – оцінка стану житла та господарського двору; 2) *критерій економічної активності господаря* – оцінка рівня його господарської діяльності та залученості в місцеву економіку. Відповідна шкала сегментації передбачає такі статуси (рис. 2):

- 1.1. Абсолютна бідність.
- 1.2. Інституційна бідність.
- 1.3. Сектор достатнього та високого матеріального достатку.
- 2.1. Сільський пролетаріат.

- 2.2. Сектор економічної активності.
- 2.3. Сектор високої економічної активності (підприємців – за класичною інтерпретацією).

Найбільш невизначеною в матриці оцінювання за майновим критерієм є так звана «сіра зона» інституційної бідності. Насамперед слід зазначити, що вона охоплює найчисельнішу групу агентів та є найбільшим сектором репрезентативного українського сільського населеного пункту. Термін «сіра» використовується нами через те, що саме в цьому секторі найскладніше чітко визначити емпіричні ознаки та градації переходів до суміжних секторів. Ця зона є потенційним ресурсом трансформації агентів – як у напрямку зони абсолютної бідності, так і до більш матеріально забезпечених секторів. Вектор руху визначається зовнішніми економічними та політичними умовами, а також подіями в житті окремого господаря. Для «сірої зони» доцільно застосовувати термін «інституційна бідність» [21], що підкреслює її соціально-психологічний характер: бідність ви-

I. За майновим критерієм

Абсолютна бідність	Доходи приблизно на рівні 1,5 дол. США в день на особу, задовільний/незадовільний стан будівлі та господарського двору
«Сіра» зона («інституційна бідність»)	Доходи приблизно на рівні 2,0–5,0 дол. США в день на особу, задовільний і вище стан будівлі та господарського двору, наявність певної кількості технічних засобів, худоби тощо
Сектор достатнього та високого матеріального достатку	Доходи від 5,0 дол. США в день на особу, задовільний і вище стан будівлі та господарського двору; наявність значної кількості авто, техніки, технічних засобів, худоби

II. За критерієм економічної активності

Сільський пролетаріат	Особи працездатного віку, у т. ч. без фізичних обмежень до праці. Низька самозабезпеченість. Епізодична офіційна та неформальна зайнятість. Девіантні відхилення, прояви асоціальної поведінки. Незадовільна економічна історія особи
Сектор економічної активності (економічно активні агенти (ЕАА))	Високий рівень самозабезпечення. Епізодична/постійна офіційна та неформальна зайнятість. Позитивна економічна історія особи
Сектор високої економічної активності (підприємці)	Активна бізнесова діяльність, пов'язана із системною реалізацією на ринку товарів та послуг. Позитивна економічна історія особи

Рис. 2. Формальна інтерпретація статусу за майновим критерієм (I) і критерієм економічної активності (II)

Джерело: авторські дослідження.

значається радше не матеріальними факторами, а психологією агентів, які з певних причин відносять себе до цієї категорії. Як синонім може використовуватися термін «відносна, тимчасова або ситуаційна бідність».

Таким чином, на основі шкали майнової диференціації формується триада статусу агентів за критерієм економічної активності: «пролетаріат – економічно активні агенти – підприємці» (див. рис. 2), при цьому майновий стан найчастіше виступає похідною від моделі поведінки конкретного агента.

Щодо взаємозв'язку агентів обох статусів, наші спостереження показують наявність певної відповідності (рис. 3): сільський пролетаріат виникає та існує виключно в секторі абсолютної бідності, тоді як підприємці асоційовані із сектором високого матеріального достатку. У сучасних умовах українського сільського соціуму група економічно активних агентів зазвичай співвідноситься із секторами «сірої зони» (інституційної бідності) та високого матеріального достатку.

Рис. 3. Співвідношення статусу агентів аграрного соціуму за критеріями економічної активності та майновим критерієм

Джерело: авторські дослідження.

Розподіл репрезентативного вітчизняного аграрного соціуму за двома статусами по зазначених секторах слід розглядати як типовий для будь-якого українського села; аналогічний розподіл можна очікувати для будь-якої соціальної групи подібного типу. Найбільш інформативним є співвідношення між секторами та групами агентів, оскільки саме воно дозволяє глибше зрозуміти суть проблеми бідності.

Найбільш проблемними є сектори абсолютної бідності та агенти групи сільського пролетаріату, тоді як найбільш бажаними для розвитку є групи підприємців. Водночас функціонально ключовою є роль «середнього» сектору соціуму, який виступає потенційним джерелом формування двох крайніх полюсів залежно від різних сценаріїв економічного розвитку.

У цьому контексті принципово важливо визначити так званий середній клас, який становить основу стабільності системи як у економічному, так і в соціальному вимірах. Відповідно до класич-

ного гаусівського розподілу [21], таку диференціацію доцільно моделювати з часткою середнього сектору близько 80%, а сумарною часткою маргінальних груп (пролетаріату та підприємців) – приблизно 20%.

Вищезазначене дозволяє визначити природу бідності як відхилення від нормальної поведінки пересічного агента (рис. 4, рис. 5).

Під нормальною поведінкою слід розуміти природну поведінку людини за будь-яких умов, що визначається відповідністю її дій базовим нормам, сформованим на генетичному рівні. Така поведінка характеризується загальним вектором прагнення до покращення власного стану та адаптації до середовища. Агент діє егоїстично, тобто орієнтований на підвищення свого благополуччя через вибір альтернативних моделей поведінки, спрямованих на зміну або подолання деструктивних факторів зовнішнього середовища. Реалізація нормальної поведінки передбачає: 1) конкурентну взаємодію в межах ринкового обміну як базової форми співіснування агентів; 2) співпрацю з іншими агентами,

що забезпечує взаємну вигоду та інтеграцію в соціальні та економічні процеси; 3) дотримання базових правил поведінки, зокрема принципів природних і рівних свобод, права власності та відмови від агресії, що формують стабільність соціального середовища.

Нормальна поведінка обумовлюється універсальним набором мотиваційних факторів, притаманних людській природі, проте вона також підсилюється так званими цивілізаційними факторами (див. рис. 4). До них належать освіта, прагнення до когнітивного розвитку та нових знань, підтримка з боку родини та соціального оточення. Вплив цих факторів не є обов'язковим для виникнення нормальної поведінки, проте їх присутність значно підвищує ефективність і стабільність реалізації природного тренду активності агента.

Додатковим компонентом цивілізаційних факторів виступає досвід агента, який можна інтерпретувати як накопичення оптимістичних сце-

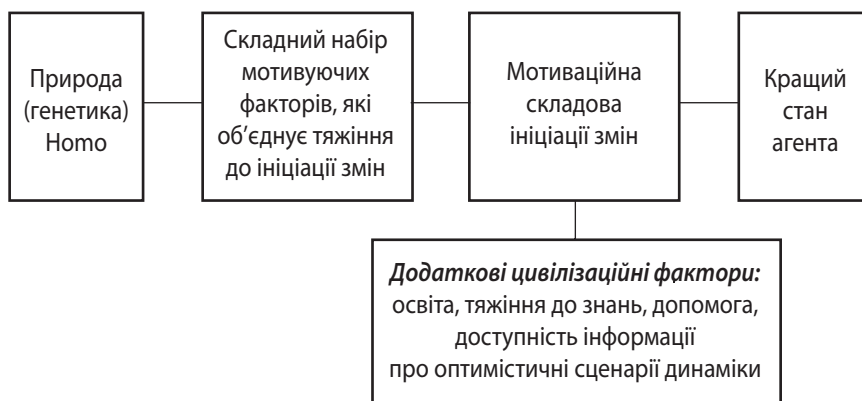

Рис. 4. Типова мотиваційна модель поведінки Homo sapiens – Homo economics – Homo libertarian

Джерело: авторські дослідження.

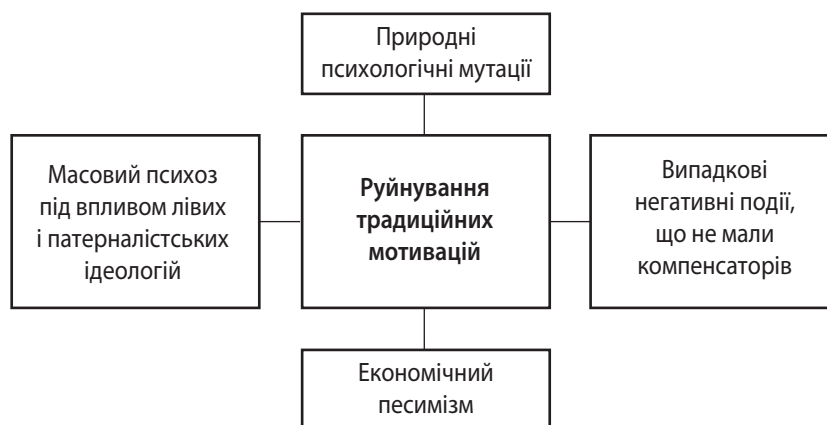

Рис. 5. Універсальний алгоритм масового породження бідності (лібертаріанська версія)

Джерело: авторські дослідження.

наріїв його діяльності та можливих змін у житті. Такий досвід формується у вигляді своєрідного психологічного та соціального капіталу в суспільствах із тривалою позитивною історією розвитку, прикладами яких можуть бути Швейцарія, Швеція, Норвегія, Велика Британія та інші. Накопичення цього капіталу відображається на рівні індивідуальної психології та проявляється у здатності агента передбачати співвідношення між витраченими зусиллями та отриманими результатами. Такі співвідношення асоціюються з економічним зростанням у ринковому середовищі та формують у індивіда очікування відносно ефективності власних дій.

На основі зазначеного авторська гіпотеза бідності базується на твердженні, що *масове явище злиднів виникає як наслідок відхилення від моделі нормальної поведінки* (див. рис. 5). Інакше кажучи, основним детермінантом бідності є не стільки об'єктивне матеріальне забезпечення, скільки психологічні та поведінкові характеристики агентів, що формують неспроможність ефективно взаємодіяти із економічним і соціальним середовищем.

Термін «масовість» у цьому контексті є принциповим і пов'язаним із авторським підходом до диференційованої, ярусної бідності, де завжди присутня певна базова бідність, проте істотним чинником соціально-економічних процесів є інституційна бідність, здатна охоплювати великі групи населення. Необхідно розуміти, що частина індивідів через психологічні або поведінкові відхилення не здатна функціонувати відповідно до правил більшості та стандартів «нормальної» моделі поведінки. Визначення частки таких відхилень потребує спеціалізованих досліджень. На щастя, емпіричні спостереження свідчать, що цей показник є відносно незначним.

Надзвичайно цікавим є експериментальне з'ясування можливості корекції поведінкових моделей цих агентів або психологічних відхилень. Лібертаріанський підхід висловлює оптимістичні очікування щодо успіху таких трансформацій, що, за масштабного впровадження, могло б стати значним цивілізаційним проривом і однією з визначальних подій тисячоліть.

Окрім природних психологічних або поведінкових мутацій, значущим чинником є фактор випадкових негативних подій, які можуть стосуватися будь-якого індивіда. До таких подій належать, зокрема, втрата здоров'я, нещасні випадки, наслідки воєнних дій та інші непередбачувані обставини. Частота цих явищ може бути описана окремими статистичними показниками та характеризує установлені прояви ризиків у житті агентів. Дійсна соціально-економічна проблема виникає в разі відсутності ефективних соціальних компенсаторів, що дозволяють пом'якшувати наслідки подібних подій. При цьому йдеться не про державні пенсії або допомогу, а насамперед про особисту поведінку агента в умовах стресу, власні страхові резерви, підтримку з боку родини, близьких або локальної спільноти.

У будь-якому випадку ефективність подолання наслідків негативних подій вимагає від агента дотримання лібертаріанських правил поведінки, тобто здатності адаптувати власну модель дій у межах нормальної поведінкової моделі. Лібертаріанське економічне середовище об'єктивно створює такі компенсатори, тоді як їхня відсутність підвищує ризик маргіналізації індивідів, які зазнали особистих кризових ситуацій.

З урахуванням двох попередньо зазначених чинників проблема значно ускладнюється у випадку наявності негативного досвіду економічної діяльності, що на рис. 5 позначено як «Економічний песимізм». Цей феномен є надзвичайно поширеним у реальному економічному середовищі, особливо в країнах, що належать до категорії III світу та здійснюють спроби модернізації економік, тобто проведення так званих реформ. Масовим явищем стає тимчасове або довготривале погіршення економічного стану найбільш чисельних соціальних груп, насамперед представників середнього класу, незважаючи на активні спроби останніх покращити своє матеріальне становище. Тривалий період інтенсивної праці за відсутності відчутного економічного ефекту формує стійкий негативний досвід і песимізм у поведінці агентів. Найяскравішим прикладом цього процесу є пострадянський економічний досвід 1990-х років, коли для приблизно 95% українців сформувався усталене уявлення про те, що чесною працею не лише розбагатити, а й просто забезпечити сім'ю неможливо. Цей соціально-психологічний феномен продовжує визначати поведінкові моделі агентів та впливати на формування інституційної бідності в сучасному аграрному соціумі.

Причини негативного досвіду були різноманітними; певна їх частина могла мати об'єктивний характер. Проте це не змінює загального висновку:

фактор економічного песимізму є однією з ключових проблем для пересічного агента у формуванні його моделі вибору поведінки. Саме ця ментальна установка, що передається з покоління в покоління, сьогодні є однією з найсерйозніших перешкод для розвитку економічної активності в Україні. Подолання цього феномену є надзвичайно складним процесом, що потребує значного часу як основного ресурсу модернізації суспільства.

Слід окремо відзначити, що ефекти економічного песимізму досі майже не вивчалися в межах формальних економічних досліджень. Водночас їхнє дослідження є надзвичайно актуальним і може розглядатися як пріоритетне завдання сучасної економічної науки.

Четвертий фактор бідності полягає в накладанні на наслідки трьох попередніх ефекту масового психозу, який формується під впливом політичних гасел та ідеї протекціонізму. Люди, що втрачають довіру до раціональності нормальної економічної діяльності, стають надзвичайно чутливими до закликів про те, що саме держава здатна вирішити всі проблеми. У результаті виникає готовність приєднатися до політичних рухів, які видаються найбільш привабливими або відповідними до їхніх очікувань. У таких умовах переважно привабливими стають ліві гасла, що окреслюють заможного сусіда як головного ворога та першопричину всіх соціальних негараздів.

Особливо показово це в контексті українського села, де з огляду на природний ресурсний потенціал території апіорі не повинно існувати абсолютної бідності, оскільки самозабезпечення має бути можливим за будь-яких умов. Втім, у реальності бідність таки проявляється, іноді набуваючи катастрофічних масштабів. Отже, на відміну від класичних поглядів, зокрема Т. Мальтуса, сільська бідність в Україні не є наслідком дефіциту ресурсів, а зумовлена соціально-психологічними та інституційними чинниками.

Таким чином, узагальнюючи опис моделі масового поширення бідності, можна стверджувати, що її основою є розповсюдження певного типу поведінки, яку найдоцільніше визначити як *опортуністичну поведінку*. Термін «опортунізм» або «опортуністична поведінка» набув широкого вживання у вітчизняній економічній літературі, що підтверджують численні публікації [27 та ін.]; теоретичні основи опортунізму детально опрацьовані, зокрема, у рамках неінституційної школи [27; 28].

У центрі цього поняття лежать неочікувані дії агента або групи агентів, що відхиляються від нормальної поведінки, яка формує цивілізаційний по-

рядок. Як було аргументовано раніше, стабільність суспільства базується на дотриманні нормальної поведінки агентами, однак у разі заміщення її опортуністичними діями спостерігаються явні деструктивні ефекти для всіх учасників соціуму. У межах запропонованої моделі бідності опортунізм проявляється у спектрі можливих варіацій відхилень, які ілюструються на рис. 5.

Окрему увагу слід приділити *фактору мотивації*, який формує основу алгоритмів і моделей, представлених на рис. 4, рис. 5. Теоретичні засади мотивацій та їх функціональні особливості широко розглянуті в менеджменті та суміжних дисциплінах [29–33]. Мотивованість розуміється як бажання діяти: для найманого працівника – працювати ефективніше, для репрезентативного економічного агента – здійснювати рішучі дії з метою покращення власного стану. На індивідуальному психологічному рівні мотивованість проявляється або не проявляється як прагнення досягти кращих результатів.

У широкому контексті економічної та соціальної діяльності мотивованість визначає функціональність економічної системи; її відсутність призводить до втрати доцільності дій, зниження ефективності системи та деградації її потенціалу. Власне, саме через мотивованість ініціюються більшість економічних і цивілізаційних процесів, що підкреслює фундаментальне значення цього поняття.

Величезне значення мотивацій у теорії та практиці привело до появи різноманітних методологічних підходів щодо їх трактування. Як відомо, єдиної універсальної теорії мотивації не існує. У літературі [29–33 та ін.] представлені десятки концепцій, що пропонують різні погляди на те, що насправді спонукає агентів до дії. Можна стверджувати, що унікальність кожної особистості формує індивідуальний набір мотивуючих факторів, хоча економічна теорія прагне виділити певні уніфіковані закономірності та загальні принципи мотивацій, застосовні до широких категорій агентів.

На нашу думку, найбільш доцільним є представлення мотиваційної моделі репрезентативного економічного агента в координатах лібертаріанської філософії з опорою на концепцію «піраміди потреб» А. Маслоу [34]. Цей загальновідомий підхід ґрунтується на припущенні, що поведінку людини визначає чітко структурований набір послідовних потреб, які формують мотиваційний профіль агента. До *основних рівнів мотивації* належать: 1) *фізіологічні потреби* – базові умови для виживання, харчування, відпочинку та здоров'я; 2) *потреби безпеки* – прагнення до стабільності, захисту від небезпек та передбачуваного

середовища; 3) *соціальні потреби* – потреби у приналежності, дружбі, любові та інтеграції в соціальну спільноту; 4) *потреби в повазі* – прагнення до особистих досягнень, компетентності, визнання та авторитету серед оточення; 5) *потреби самовираження та самореалізації* – реалізація власного потенціалу, творчий і моральний розвиток, здатність вирішувати складні завдання; 6) *пізнавальні потреби* – потреба у знаннях, дослідженнях, розвитку інтелектуальної сфери; 7) *естетичні потреби* – прагнення цінувати та створювати красу, гармонію, баланс і форму; 8) *трансцендентні потреби* – потреба виходу за межі власного фізичного «я» у пошуку сенсу життя та вищих цінностей.

Такий багаторівневий підхід дозволяє побудувати комплексну мотиваційну модель агента, що враховує як базові, так і вищі, когнітивно та духовно орієнтовані потреби, і може бути використаний для аналізу економічної поведінки в лібертаріанському середовищі.

У цьому контексті вмотивованість досягається послідовно, у міру задоволення всіх зазначених рівнів потреб, що може бути проілюстровано у вигляді піраміди ієрархії потреб.

Повертаючись до опису моделі формування масової бідності в авторській інтерпретації (див. рис. 5), висуваємо гіпотезу, що катастрофічне порушення нормальної поведінки агента призводить не лише до руйнування мотивацій традиційної поведінки, але й до зміни фундаментальних мотивуючих факторів. У таких умовах традиційні потреби, визначені пірамідою А. Маслоу, перестають виконувати роль ключових стимулів, і, відповідно, мотиваційна модель агентів інституційної бідності (а можливо, й інших категорій) зазнає радикальної трансформації.

На думку автора, у цьому випадку соціум стикається з явищем, яке найадекватніше описується теорією справедливості (англ. – *equity theory*) Дж. Адамса [35]. Згідно з цією теорією, ключовим мотивуючим фактором для будь-якої людини є сприйняття справедливості в економічній діяльності, зокрема щодо розподілу благ, оплати праці, винагороди за внесок у трудову діяльність тощо. Порушення принципу справедливості призводить до демотивації та формування поведінкових моделей, які негативно впливають на продуктивність і соціальну інтеграцію агента.

Дану мотиваційну модель важко розглядати як функціональну, оскільки забезпечення справедливості в повному філософському розумінні цієї категорії в повсякденній економічній діяльності є практично неможливим. Ще складніше реалізувати її в житті соціуму загалом. Перехід соціуму до

такої мотиваційної моделі, де ключовим стимулом є сприйняття несправедливості, фактично означає катастрофічне порушення соціальної та економічної стабільності. Прикладом є український середній клас 1990-х років: втративши оптимізм щодо реалізації традиційної піраміди А. Маслоу, його психологічне сприйняття орієнтувалося майже виключно на фактор несправедливості, сприймаючи її як масову дисфункцію нової економічної системи. Економічній науці належить розробити методики для емпіричної оцінки втрат усіх ресурсів, які спричинюють такі трансформації мотивацій, проте вже можна стверджувати, що їх обсяги є значними.

Разом із тим, пояснення визначальних ефектів соціально-економічних явищ, таких як бідність і шляхи її подолання, на основі лише двох теорій мотивації (піраміди А. Маслоу та теорії справедливості Дж. Адамса) може виявитися надмірно спрощеним підходом. У реальності мотиваційна структура агента має вигляд матричної системи домінування багатьох факторів, де окремі мотиви взаємодіють, підсилюють або нейтралізують один одного, формуючи комплексний поведінковий алгоритм.

ВИСНОВКИ

1. Обґрунтовано методологічні засади аналізу інституційної бідності в аграрному соціумі України, де бідність розглядається як результат відхилення від функціональної моделі «нормальної» економічної поведінки. Доведено необхідність переосмислення критеріїв оцінювання соціо-економічного статусу сільського населення з урахуванням мотиваційних і поведінкових характеристик, а також окреслено напрями подальших досліджень у сфері прикладних управлінських технологій підвищення економічної активності агентів.

2. Аналіз змін масової та колективної психології останніх десятиліть дозволяє констатувати невідворотність переходу від філософії державного протекціонізму до принципів лібертаріанських цінностей. Це створює передумови для формування універсального тексту формального або неформального контракту між організаційними формами бізнесу лібертаріанського типу та соціальними групами на сільських територіях, що складаються зі складної комбінації агентів різного рівня достатку, світогляду та соціально-економічної активності. На основі зазначеного принципово можливо вирішити проблему інституційної бідності в українському селі. Подальші дослідження доцільно зосередити на розробці управлінських технологій прикладного рівня, спрямованих на підвищення мотивації персоналу та агентів.

3. Доцільним є формування національної моделі соціальної політики в Україні на основі створення інституційно ефективної ідеології, що спи-

ралася б на реальний економічний базис, не підтримувала б підприємницькі устої та була б узгодженою із морально-етичними та ментальними імперативами соціуму. У межах такої політики боротьба з бідністю має забезпечити реальне її зменшення, а не стимулювати збільшення частки населення, що паразитує на суспільних ресурсах. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Мороз О. О. Інституціональна система аграрної економіки України: монографія. Вінниця: Універсум, 2006. С. 244–279.
2. Чопенко В. М. Знелюднення сільських територій України в умовах соціально-демографічної кризи. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 63–70. URL: https://eaprk.com.ua/web/uploads/pdf/Vol.%2023,%20No.%201,%202016_apk-63-70.pdf
3. Лазутіна Л. О. Концептуальні засади формування фінансового забезпечення сільських територій. *Економіка АПК*. 2016. № 2. С. 91–98. URL: https://eaprk.com.ua/web/uploads/pdf/Vol.%2023,%20No.%202,%202016_apk-91-98.pdf
4. Іртіщева І. О., Хвесик Ю. М., Стегней М. І. Децентралізація системи управління в забезпеченні сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2015. № 4. С. 64–70. URL: https://eaprk.com.ua/web/uploads/pdf/Vol.%2022,%20No.%204,%202015_apk-64-70.pdf
5. Малік М. Й., Забуранна Л. В. Перспективи розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях України. *Економіка АПК*. 2015. № 8. С. 5–14. URL: https://eaprk.com.ua/web/uploads/pdf/Vol.%2022,%20No.%208,%202015_apk-5-14.pdf
6. Халімон В. Л. Шляхи подолання депресивного стану сільських територій в системі розвитку регіонального АПК. *Економіка АПК*. 2015. № 8. С. 104–110. URL: https://eaprk.com.ua/web/uploads/pdf/Vol.%2022,%20No.%208,%202015_apk-104-110.pdf
7. Заяць Т. А. Розвиток сільських поселень України в умовах децентралізації: можливості та ризики. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 3. С. 48–60.
8. Россоха В., Плотнікова М. Розвиток сільських територій України в умовах децентралізації управління: стан, проблеми, перспективи. *Економічний дискурс*. 2018. Вип. 4. С. 41–53. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitestream/123456789/9594/1/ED_2018_4_41-53.pdf
9. Термоса І. О. Сутність сталого розвитку та його особливості в контексті сільських територій. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 19. С. 33–37. URL: https://www.bses.in.ua/journals/2017/19_2017/8.pdf
10. Харчук С. А. Соціально-економічний розвиток сільських територій: проблеми та шляхи вирішення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015.

- № 12. С. 20–23. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2015/6.pdf
11. Талавирич М. П. Розвиток сільських територій на засадах сталості. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2016. № 1. Т. 2. С. 146–150.
12. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-r#Text>
13. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. № 157-VIII (у ред. від 19.03.2017 р.). URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
14. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» від 08.04.2015 р. № 214 (у ред. від 02.09.2017 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-p#Text>
15. Patyka N., Pasichnyk Yu. Assessment of risks and prospects of employment and income of the rural population of Ukraine. *Ekononika APK*. 2023. Vol. 30. No. 3. P. 37–47.
DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202303037>
16. Патица Н. І., Булавка О. Г. Стратегічні орієнтири та пріоритетні напрями сталого розвитку сільських громад і територій в Україні в умовах децентралізації влади. *Економіка АПК*. 2021. Т. 28. № 8. С. 91–102.
DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108091>
17. Riabokon V. Social Development of the Village in the Conditions of Decentralisation of Power. *Ekononika APK*. 2021. Vol. 28. No. 9. P. 6–18.
DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202109006>
18. Готра В. В., Ковач А. Я. Вплив процесу децентралізації на розвиток сільських територій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2021. Вип. 1. С. 30–37.
DOI [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2021.1\(57\).30-37](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2021.1(57).30-37)
19. Нагернюк Д. В., Непочатенко О. О. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 27.
DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-37>
20. Белей С. І. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2021. № 1.
DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.1.78>
21. Мороз О. В., Кравчук О. Ю. Бідність в аграрному соціумі: методологія і методика дослідження. *Ефективна економіка*. 2016. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5015>
22. Федоренко Я. Проблеми формування середнього класу в процесі трансформації соціальної структури в українському селі періоду незалежності. *Наукові записки ВДПУ. Серія «Історія»*. 2014. Вип. 22. С. 105–108.
23. Ковальчук Т. Чи є у нас середній клас? *Урядовий кур'єр*. 2002. № 222. С. 8–9.
24. Banerjee A., Duflo E. *Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*. New York: PublicAffairs, 2012. 320 p.
25. Кричковський В. Ю. Теорія лібертаріанства в ідеології капіталізму: філософія, гносеологія, інтерпретація підприємництва та підприємства : монографія. Вінниця : Твори, 2025. 264 с.
26. Штовба С. Д. Побудова функцій належності нечітких множин за кластеризацією експериментальних даних. *Інформаційні технології та комп'ютерна інженерія*. 2006. № 3. С. 92–95.
27. Мороз О. В., Карачина Н. П., Вакар Т. В., Кравчук О. Ю. Ідентифікація опортуністичних моделей поведінки та відповідних суспільних втрат в аграрній сфері України. *Агросвіт*. 2016. № 8. С. 15–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2016_8_4
28. Мороз О. В., Карачина Н. П., Семцов В. М. Прояви опортунізму в сучасному аграрному секторі України та особливості їх державного регулювання. *Збірник наукових праць ВНАУ*. 2011. Вип. 12. С. 87–90. URL: <https://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/3614.pdf>
29. Менеджмент : навч. посіб. / Н. С. Краснокутська, О. М. Нащекіна, О. В. Замула та ін. Харків : Друкарня «Мадрид», 2019. 231 с.
30. Менеджмент : навч. посіб. / за ред. В. О. Кравченко. Одеса : Атлант, 2013. 165 с.
31. Менеджмент : навч. посіб. / за ред. С. І. Михайлова. Вінниця : Нова Книга, 2006. 416 с.
32. Стахів О. Г., Явнюк О. І., Волощук В. В. Основи менеджменту : навч. посіб. / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. М. Г. Бойка. Івано-Франківськ, «Лілея_НВ», 2015. 336 с.
33. Менеджмент : підручник / С. Ю. Бірюченко, К. О. Бужимська, І. В. Бурачек та ін. ; під заг. ред. Т. П. Остапчук. Житомир : Вид-во «Рута», 2021. 856 с.
34. Maslow A. H., Szilagyi-Kessler I. Security and breastfeeding. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1946. Vol. 41. Iss. 1. P. 83–85.
DOI: <https://doi.org/10.1037/h0054878>
35. Adams J. S. Inequality in social exchange. *Advances in Experimental Social Psychology*. 1965. Vol. 2. P. 267–299.
DOI: [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60108-2](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60108-2)

REFERENCES

- Adams J. S. (1965). Inequality in social exchange. *Advances in Experimental Social Psychology*, 2, 267–299. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60108-2](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60108-2)
- Banerjee A. & Duflo E. (2012). *Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*. New York: PublicAffairs.
- Belei S. I. (2021). Rozvytok silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii [Development of rural territories in the conditions of decentralization]. *Efektivna ekonomika*, 1. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.1.78>

- Biriuchenko S. Yu., Buzhymyska K. O. & Burachek I. V. (2021). *Menedzhment: pidruchnyk* [Management: textbook]. Zhytomyr: Vyd-vo «Ruta».
- Chopenko V. M. (2016). Zneliudnennia silskykh terytorii Ukrainy v umovakh sotsialno-demografichnoi kryzy [Depopulation of rural territories of Ukraine in the conditions of socio-demographic crisis]. *Ekonomika APK*, 1, 63–70. https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/Vol.%2023,%20No.%201,%20202016_apk-63-70.pdf
- Fedorenko Ya. (2014). Problemy formuvannya serednoho klasu v protsesi transformatsii sotsialnoi struktury v ukrainskomu seli periodu nezalezhnosti [Problems of middle class formation in the process of transformation of the social structure in the Ukrainian village during the period of independence]. *Naukovi zapysky VDPU. Seriiia «Istoriia»*, 22, 105–108.
- Hotra V. V. & Kovach A. Ya. (2021). Vplyv protsesu decentralizatsii na rozvytok silskykh terytorii [Impact of the decentralization process on the development of rural territories]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia «Ekonomika»*, 1, 30–37. [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2021.1\(57\).30-37](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2021.1(57).30-37)
- Irtysheva I. O., Khvesyk Yu. M. & Stehnei M. I. (2015). Detsentralizatsiia systemy upravlinnia v zabezpechenni staloho rozvytku silskykh terytorii [Decentralization of the management system in ensuring sustainable development of rural territories]. *Ekonomika APK*, 4, 64–70. https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/Vol.%2022,%20No.%204,%20202015_apk-64-70.pdf
- Kabinet Ministriv Ukrainy. (2015, April 8). Postanova «Pro zatverdzhennia Metodyky formuvannya spromozhnykh terytorialnykh hromad» № 214 [Resolution "On approval of the Methodology for the formation of capable territorial communities" No. 214]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-p#Text>
- Kabinet Ministriv Ukrainy. (2014, April 1). Rozporiadzhennia «Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannya mistsevoho samovriaduvannya ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini» № 333-r [Order "On approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine" No. 333-p]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-r#Text>
- Khalimon V. L. (2015). Shliakhy podolannia depresyvnogo stanu silskykh terytorii v systemi rozvytku regionalnogo APK [Ways to overcome the depressive state of rural territories in the system of regional AIC development]. *Ekonomika APK*, 8, 104–110. https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/Vol.%2022,%20No.%208,%20202015_apk-104-110.pdf
- Kharchuk S. A. (2015). Sotsialno-ekonomichni rozvytok silskykh terytorii: problemy ta shliakhy vyreshennia [Socio-economic development of rural territories: problems and solutions]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 12, 20–23. http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2015/6.pdf
- Kovalchuk T. (2002). Chy ye u nas serednii klas? [Do we have a middle class?]. *Uriadovyi kurier*, 222, 8–9.
- Krasnokutska N. S., Nashchekina O. M. & Zamula O. V. (2019). *Menedzhment: navch. posib.* [Management: study guide]. Kharkiv: Drukarnia «Madryd».
- Kravchenko V. O. (2013). *Menedzhment: navch. posib.* [Management: study guide]. Odesa: Atlant.
- Krychkovskiy V. Yu. (2025). *Teoriia libertarianstva v ideologii kapitalizmu: filosofii, hnoseolohiia, interpretatsiia pidpriemnytstva ta pidpriemstva: monohrafiia* [The theory of libertarianism in the ideology of capitalism: philosophy, epistemology, interpretation of entrepreneurship and enterprise: monograph]. Vinnytsia: Tvory.
- Lazutina L. O. (2016). Kontseptualni zasady formuvannya finansovoho zabezpechennia silskykh terytorii [Conceptual foundations of the formation of financial support for rural territories]. *Ekonomika APK*, 2, 91–98. https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/Vol.%2023,%20No.%202,%20202016_apk-91-98.pdf
- Malik M. Y. & Ziburanna L. V. (2015). Perspektyvy rozvytku pidpriemnytsoi diialnosti na silskykh terytoriiakh Ukrainy [Prospects for the development of entrepreneurial activity in rural territories of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 8, 5–14. https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/Vol.%2022,%20No.%208,%202015_apk-5-14.pdf
- Maslow A. H. & Szilagyi-Kessler I. (1946). Security and breast-feeding. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 1(41), 83–85. <https://doi.org/10.1037/h0054878>
- Moroz O. V., Karachyna N. P. & Semtsov V. M. (2011). Proiavy oportunizmu v suchasnomu aharnomu sektori Ukrainy ta osoblyvosti yikh derzhavnoho rehuliuвання [Manifestations of opportunism in the modern agricultural sector of Ukraine and features of their state regulation]. *Zbimykh naukovykh prats VNAU*, 12, 87–90. <https://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/3614.pdf>
- Moroz O. V., Karachyna N. P., Vakar T. V. & Kravchuk O. Yu. (2016). Identyfikatsiia oportunistychnykh modelei povedinky ta vidpovidnykh suspilnykh vtrat v aharnii sferi Ukraini [Identification of opportunistic behavioral models and corresponding social losses in the agricultural sphere of Ukraine]. *Ahrosvit*, 8, 15–23. http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2016_8_4
- Moroz O. O. (2006). *Instytutsionalna systema aharnoi ekonomiky Ukrainy: monohrafiia* [Institutional system of the agricultural economy of Ukraine: monograph]. Vinnytsia: Universum.
- Moroz O. V. & Kravchuk O. Yu. (2016). Bidnist v aharnomu sotsiumi: metodolohiia i metodyka doslidzhennia [Poverty in the agrarian society: methodology and research technique]. *Efektivna ekonomika*, 6. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5015>
- Mykhailov S. I. (2006). *Menedzhment: navch. posib.* [Management: study guide]. Vinnytsia: Nova Knyha.
- Naherniuk D. V. & Nepochatenko O. O. (2021). Problemy ta perspektyvy rozvytku silskykh terytorii v Ukraini [Problems and prospects for the development of rural territories in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 27. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-37>

- Patyka N. I. & Bulavka O. H. (2021). Stratehichni oriienty ta priorytetni napriamy staloho rozvytku silskykh hromad i terytorii v Ukraini v umovakh detsentralizatsii vlady [Strategic guidelines and priority directions of sustainable development of rural communities and territories in Ukraine in the conditions of decentralization of power]. *Ekonomika APK*, 8(28), 91–102.
<https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108091>
- Patyka N. & Pasichnyk Yu. (2023). Assessment of risks and prospects of employment and income of the rural population of Ukraine. *Ekonomika APK*, 3(30), 37–47.
<https://doi.org/10.32317/2221-1055.202303037>
- Riabokon V. (2021). Social Development of the Village in the Conditions of Decentralisation of Power. *Ekonomika APK*, 9(28), 6–18.
<https://doi.org/10.32317/2221-1055.202109006>
- Rossokha V. & Plotnikova M. (2018). Rozvytok silskykh terytorii Ukrainy v umovakh detsentralizatsii upravlinnia: stan, problemy, perspektyvy [Development of rural territories of Ukraine in the conditions of decentralization of management: state, problems, prospects]. *Ekonomichni dyskurs*, 4, 41–53. http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/9594/1/ED_2018_4_41-53.pdf
- Shtovba S. D. (2006). Pobudova funktsii nalezhnosti nechitkykh mnozhyn za klasteryzatsiieiu eksperimentalnykh danykh [Construction of membership functions of fuzzy sets by clustering experimental data]. *Informatsiini tekhnologii ta kompiuterna inzheneriia*, 3, 92–95.
- Stakhiv O. H., Yavniuk O. I. & Voloshchuk V. V. (2015). *Osnovy menedzhmentu: navch. posib.* [Fundamentals of management: study guide]. Ivano-Frankivsk, «Li-leia_NV».
- Talavyria M. P. (2016). Rozvytok silskykh terytorii na zasadakh stalosti [Development of rural territories on the basis of sustainability]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia «Ekonomika»*, 1(2), 146–150.
- Termosa I. O. (2017). Sutnist staloho rozvytku ta yoho osoblyvosti v konteksti silskykh terytorii [The essence of sustainable development and its features in the context of rural territories]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, 19, 33–37. https://www.bses.in.ua/journals/2017/19_2017/8.pdf
- Verkhovna Rada Ukrainy. (2015, February 5). Zakon Ukrainy «Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad» № 157-VIII [Law of Ukraine "On voluntary association of territorial communities" No. 157-VIII]. <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
- Zaiats T. A. (2017). Rozvytok silskykh poselen Ukrainy v umovakh detsentralizatsii: mozhlyvosti ta ryzyky [Development of rural settlements of Ukraine in the conditions of decentralization: opportunities and risks]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 3, 48–60.

Стаття надійшла до редакції / Received: 28.02.2026
Статтю прийнято до публікації / Accepted: 13.03.2026
Оприлюднено / Published: 30.04.2026